

Szepesi Attila

Nagy Iván, Benczúr és a Macskák

Az ember sosem tudhatja, mikor ér Palócországba. A határait nem jelöli a térkép. Csak sejtethető, hogy északon a Mátra ormai, délen az alföldi róna keríti. E kettő közé szorult be, de hogy pontosan hogyan, az nem tudható.

Közeledsz hozzá és hirtelen ott vagy. Abszurd helyzet. Nem érzed, hogy odaértél és máris ott kószálsz a közepében.

A könyvekben hiába is keresed a körvonalait. Ahány krónikás, annyi vélemény. Egyik így tudja, a másik úgy. És ami a földet illeti, hagyján. Mert a föld népe is éppoly nehezen megfogható, mint a birodalom maga.

Háromféle elmélet próbálja körülírni. Romantikus, sanda és bölcs. Az első szerint a palócok a kunok vagy épp a kabarok leszármazottai. Ez az a fajta ködbe-vesző elmélkedés-típus, melyre *Füst Milán* ezt a kifejezést használta: lehet mondani. Sok mindent lehet mondani, de minck. Mert ezt a kun-polovec-kabar genezist lehet hinni vagy nem hinni, csak épp se cáfolni, se bizonyítani nem sikerült még senkinek. A sanda és napi politika sugallta elmélet szerint: a palócok elmagyarosodott szlávok (szlovákok). Kétségtelen, hogy vannak szláv emléknymok közöttük, ám egyebek is akadnak. Ezért tán mégis a harmadik elmélet-féleség a megszívlelendő, mely szerint: sokféle náció és hagyomány, arc és szokás keveredett itt össze és lett jellegzetesen egyféle. Tehát: palóc...

Ez a birodalom benső, titkos tagozódása szerint kétféle: Hegy- és Dombország. És legnagyobb fia, Mikszáth Kálmán életútja is – ha kezdő és végpontját nézzük – egyetlen kacskaringós utazás e két imaginárius pont között: a babonáságok földjéről, szklabonyai Hegyországból a fogyatkozó titkok és fakuló misztériumok világáig, Horpácsig.

A véletlen úgy hozta, hogy az utóbbi faluban gyakran megfordultam az elmúlt években. Nem a Nagy Palóc emléknymait kerestem, csak egy barátomat látogattam, aki itt vásárolt magának hétvégi házat – épp szemközt a Mikszáth-portával –, tehát afféle "vasárnapi horpácsi" lett ...

Kellett némi oknyomozás ahhoz, hogy valamit megsejtssek, ne mondjam: megértsek a falu karakteréből. Mert a gyanútlanul bémésködőnek nem sokat árul el magáról. Ha az

ember itt csak a szemére hagyatkozik, csatlakozni fog. Vigasztalan, Isten háta mögötti, félig-élő falu ma Horpács. Ne orroljon meg érte, aki másképp szeretné látni. Fogyatkózó, porlepert település. A fontosabb utak elkerülnek. Ennek persze előnye is lehetne, nevezetesen az, hogy ami itt eredeti és megőrzendő, az nem romlik el a modern hemzsegéstől. Csak épp az a bökkenő, hogy nemigen található már itt semmi, amit óvni érdemes volna. Igaz, a dombok eső után kizöldülnek, a patakban is megcsordul némi életadó víz, messziről pedig ide kéklenek a "drégeli rom" emlékei, csak épp romantikus lélek nem akad - romantikátlan se sok -, aki mindennek örülni tudna. Mert akik itt laknak, napi keserves szorításában kinlódhatnak.

Gyanítom, hogy sok palóc romantika már akkor sem lehetett itt, amikor Mikszáth Kálmán a nevezetes Szontagh-birtokot megvásárolta. Tudni kell, hogy látatlanban tette. Ahogy mondani szokás: hirtelen felindulásból. Úgy dönthetett: elég a haragszom-rádból. Három évtizede pátyolgatta már lelkében a hazulról hozott sebeket. Három évtizede tartotta magát jól-rosszul a fogadalmához, hogy Palócföldre ugyan a lábát többé be nem teszi. Igaz, olyasmiket is állítottak róla hajdan, hogy a Borgiák orgyilkos mérgéből keveri a tintát, amellyel a szülőföldjét ábrázolja. Akkor kesergett ezen, később csak mosolygott. Lassan beforrhatott a "Nagy-Iván-sebe" is, az nevezetesen, hogy *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* kötet sorozatba nem vele íratnak Nógrádról, hanem – az egyébként érdemdús – akadémikussal.

Akárhogy volt is, eldöntötte, hogy hazatér. Óvatosan, nem hebecurgya módon. És erre Horpács épp megfelelt. Ha akarom, Palóccország, ha nem, nem. Annak mindenképp a széle. És mivel ezek a széltek megfoghatatlanok, képzeljen róla ki-ki azt, amit akar.

Kétség ahhoz sem férhet, hogy Mikszáth a palóc világot magában hordta, bárhova magával vihette. Igazabb volt az a külső hasonmásánál. Tehát ha úgy döntött, itt akarja maga köré idézni, megtchette. A díszletek adva voltak. Fák és vadvizek, dombok és vadvirágok. Kellett neki több? Ha talált esetleg – kétlelem, bár nem tudom – valami képzeletét megmozgató "palócosat" errefelé, azt ráadásnak, a sors külön ajándékának tekinthette.

Mindenesetre megvetette itt a lábát. Építkezett, figyelt. Főképp persze ücsörgött és pipázott. A fiai nyüzsgöttek, ő bámészkodott. Nézte a "drégeli romot", a felhőket. Meg a Szontagh Pál kutyáit. Az alkonyi mezsgyén csetlő-botló figurákat, akikről nem tudta, nem is akarta eldönteni, mennyire valódiak és mennyire a képzeletéből kipattantak. És írt. Mert ez a tevékenység volt az élete. Hasadt lélekként tette, mint minden tollforgató, nem a szó klinikai, inkább szociológiai értelmében. Egy öreg faun, akinek a fákhöz, a mohos kövekhez, a vadvizekhez meg a kószáló felhőkhöz van csak igazán köze. Mégis robotol, mint egy tollához láncolt rabszolga, akinck – mint egyik szellemutóda, *Móra* mondta – sokszor vér helyett már tinta csordogál az ereiben.

Talán szerette, de mindenképp szeretni akarta Horpácsot. Ám azt sem bánta volna, ha egy-egy barátja itt van a közelében. Ezért aztán amikor meghallotta, hogy *Benczúr Gyula*, a festő falura tart, "megkínálta" Horpáccsal. Benczúr nem kapott rá vakon az ötletre. Ideutazott, körülnézett. És – úgy tűnt – nincs ellenére a falu. Megtetszett neki az a hatalmas birtok, közepén a faóriásokkal, mely épp szembe néz a Mikszáth-portával. Csakhogy volt itt némi bökkenő.

A nevezetes földdarab – hogy hogynem – épp az említett tudós Nagy Iváné volt. És ez a volt okozta a bajt. Mert az akadémikus a közelmúltban túladott a földjén, s azt három idevalósi gazda vásárolta meg ...

És itt fordítsuk jelen idejűre a történetet. Mint említettem, a barátom hétvégi házikója épp szemközt áll a Mikszáth-kúriával. Ez a – mára sokfelé szertesabdalt – birtok lehetett hát, melyre Benczúr Gyula szemet vetett. S melyre alkudni kezdett, hiába. Mert – tudni kell – az egyik helyi gazduram, Macska János nevű, sehogysem akart a földjétől megválni. Benczúr is, Mikszáth is hiába gyözködte. Nem és nem. A Macskák szívósak, ha kis, ha nagybetűvel írják őket. És ez a Macska-gazda megmakacsolta magát. Minél jobban kapacitáltak, annál jobban ellenállt. Végül bedühödött. És sorra kivágta azokat a szépséges ősfákat, melyek Benczúr Gyulának megtetszettek.

Galád tett volt, kétség nem férhet hozzá. És – messzire elható. Mert komolyabb fa, ahogy elnézem, ma schol sem nyújtózkodik égre azon a domboldalon. Csimpaszkodik néhány cserje, erőlködik néhány gyümölcsfa. Amúgy hol kukoricát, hol gabonát terem. Ahol meg épp semmit, ott a birkák tiporják.

A festőnek kedvét szegte az incidens. Megvonta a vállát. Nem is lett horpácsi gazda. Talált egy másik falut magának öreg éveire, oda települt. Mikszáth pedig ücsöröghetett a maga portáján, kesereghetett a fák – és mesék – pusztulásán, mert bár sok köze nem volt a modernizálódó világhoz, látnia kellett, mi történik világszerte. Pontosan az, ami a nyakas Macska-gazda dombján, szemközt...

És itt abba is kéne hagynom az eset föllevenítését, ám kínálkozik záradécul némi utóirat. Történt ugyanis, hogy egy alkalommal, amikor barátom háza körül tettünk-vettünk-bogarásztunk, feltűnt a szomszéd portán egy roskatag öregember.

- Bemutatlak János bácsinak - mondta barátom.

Paroláztunk a drótkerítés felett.

- Macska János - mondta az öregúr.

Meghökkenem. Valami mesébeli szél támadt hirtelen. Számolgattam magamban. Ez a bácsi öreg is, Macska is, János is. Ám az a nevezetes fanyűvő mégsem lehet. Annak tán a fia? Unokája? Nem tudom.

Néztem a görbült öregget, aki egyedül őrzött meg a személyében valamit abból a régvolt esetből. Mert mára se Mikszáthok, se Benczúrok nem élnek erre felé. Még öreg fák is alig. A pataokban megcsordul ugyan némi víz. A domb kizöldül. A drégelyi várrom ma is idelátszik, mint hajdan. De sem az élet, sem annak helyszíne nem az már, ami lehetett.

Csak a Macskák szívósak és makacsok, mint említettem. Ha kis, ha nagy betűvel írják is őket.